

EKOMUSEUM BERGSLAGEN

MAGASINET

2016, NUMMER 3

TEMA: **Åter i bruk**

om historiska miljöer med
nya kreativa verksamheter

A photograph of the exterior of a red brick building with large, multi-paned windows. The building is identified as Karlsgatan 2. The ground in front is paved with cobblestones. A black lamppost is visible on the left. The text 'KARLSGATAN 2' is visible on the glass entrance doors.

Åter i bruk – Karlsgatan 2

Karlsgatan 2 är idag ett hus med två museer; Västerås konstmuseum och Västmanlands läns museum. Tidigare kallades huset Mimerverkstaden och var en av de största och mest framträdande byggnaderna från ASEAS tidiga år i Västerås. Huset ritades av arkitekten Erik Hahr under åren 1911-15. Idag är Mimerkvarteret fyllt av ny verksamhet. Förutom museer även kontor och gymnasieskola.

Västmanlands läns museum är en av Ekomuseum Bergslagens stiftare.

Välkommen till MAGASINET nummer tre. Temat "Åter i bruk" handlar om platser i Ekomuseum Bergslagen som skapat ny verksamhet på "industrihistorisk mark".

ATT ÅTERBRUKA LIGGER i tiden, det är lätt att hitta loppisar, second hand och vintagebutiker. Det känns helt enkelt smart att saker kan komma till glädje igen, kanske på ett nytt sätt. Korsbefruktningen gammalt och nytt kan vara kreativt och nyskapande.

Att gamla industrilokaler tas i bruk igen är också

smart. Verket i Avesta var tidigt ute med en kombination av järnbrukshistoria och nutidskonst. Utställningen Avesta Art är en succé. Byggnaderna i sig är häftiga arkitektoniska monument men berättar också om människors arbete och livsvillkor förr. Samtidskonsten berättar om oss människor här och nu.

Ekomuseum Bergslagen har som mål att bevara och visa historia med utgångspunkt i industriarvet. Nu händer något nytt. I Smedjebacken har ett samarbete mellan ortens industri och kommunen lett fram till en arena för samtidskonst i valsverkets gamla mekaniska verkstad. Meken Smedjebacken växer och syns både i regionen och långt utanför. Åt samma håll går Maskinhuset i Grängesberg, en unik byggnad uppförd för gruvans hissmekanik, nu fylld med konst under somrarna. Sedan lång tid tillbaka har också Galleri Astley i Uttersbergs bruksmiljö visat konst i industrimiljö. Både byggnader och konst görs mer tillgängliga för folk att se och uppleva.

I det här numret kan du även läsa om Finngården Rikkenstorp och om lavar som lever i Norberg samt om flera platser som lever upp på nytt.

Välkommen att läsa mer i MAGASINET.

Anna Falkengren

Verksamhetschef, Ekomuseum Bergslagen
Ludvika våren 2016

FOTO: ANN ANDERSSON

Magasinet Nummer 3, 2016

UTGES AV

Stiftelsen Ekomuseum Bergslagen
Nils Nils gata 7, 771 53 LUDVIKA
Telefon: +46 (0)240 66 30 82
www.ekomuseum.se

REDAKTÖR

Anna Falkengren
anna@ekomuseum.se

FORMGIVNING/ ILLUSTRATIONER

Jenny Findahl, Snowtrail
jenny@snowtrail.net

KORREKTUR

Christina Lindeqvist

TRYCK

Elanders Fälth & Hässler, 2016
Mölnlycke, Sverige
ISSN 2001-9149

OMSLAGSBILD

Foto: A Fryxell Photography
Meken, Smedjebacken

Om inget annat anges tillhör bilderna Ekomuseum Bergslagens arkiv.

Ekomuseum Bergslagen är ett nätverk i två län, Dalarna och Västmanland. Två läns museer – Dalarnas museum och Västmanlands läns museum – samt kommunerna Ludvika, Smedjebacken, Norberg, Fagersta, Skinnskatteberg, Surahammar och Hallstahammar samverkar kring en gemensam kultur- och industrihistoria.

Verksamheten i stort bygger på engagerade föreningar och ideella insatser.

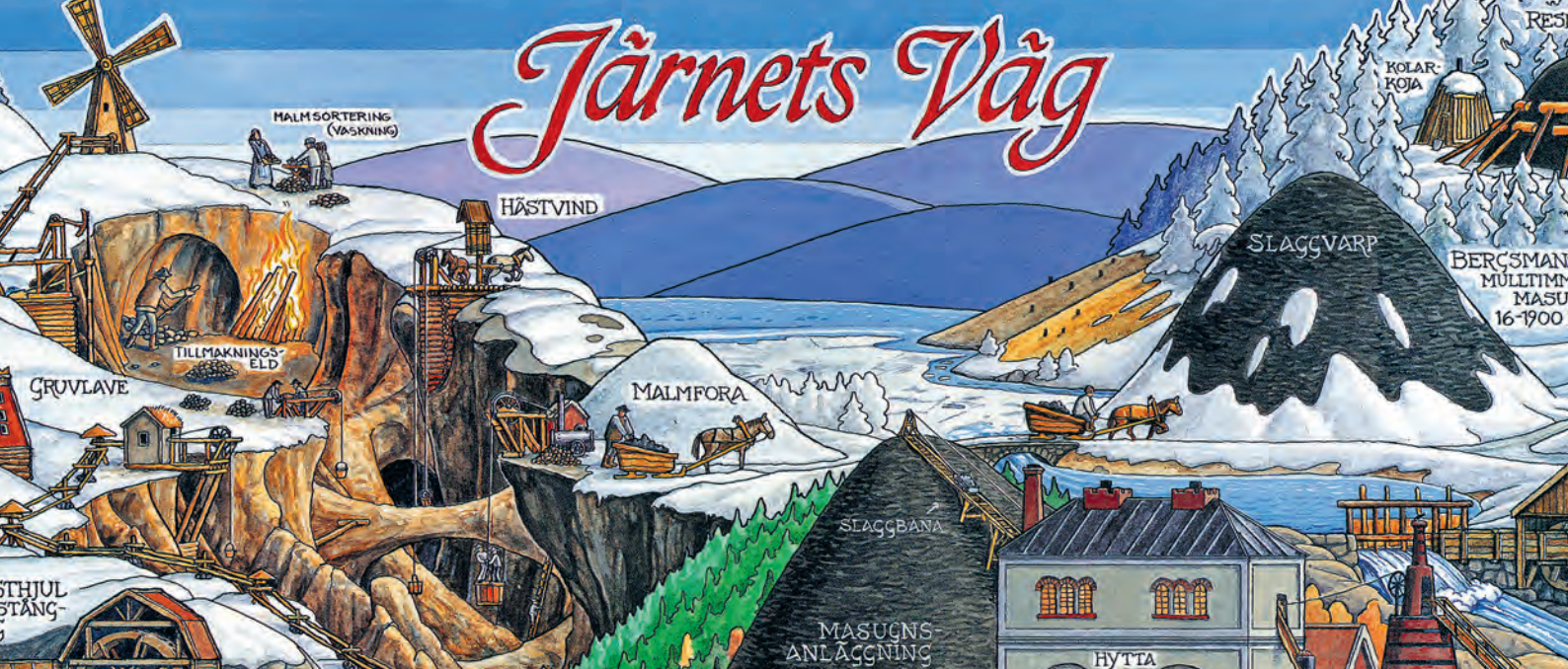

Innehållsförteckning

- 4 Tillsammans i trettio år
- 6 Våra böcker
- 8 Åter i bruk *Upptäck historiska miljöer med nytt innehåll*
- 11 Färna *Från herrgårdsliv och bruksarbete till konferens och spa*
- 14 Lavar som lever
- 16 Industriminnen öppnar nya vägar för bruksorter
- 18 Meken Smedjebacken
- 25 Järnladies
- 26 Järnrutten
- 27 Tips!
- 28 Jord under naglarna på naturens villkor
- 32 Strömsholms kanal *Från järntransport till fritidsdröm*
- 34 Uttersberg *Historia och kreativitet i skön mix*
- 36 Grafikverkstan
- 40 Maskinhus blir konsthall
- 42 Ekomuseum Bergslagens besöksmål
- 44 Mitt smultronställe

Tillsammans i trettio år

I ÅR ÄR det 30 år sedan Ekomuseum Bergslagens verksamhet startade. Men allt började egentligen flera år tidigare, på Dalarnas museum i Falun. Dåvarande museilektorn Örjan Hamrin och landsantikvarien Erik Hofrén hade koll på nya trender och började intressera sig för begreppet "ekomuseum". De reste till England och Frankrike och kom tillbaka med en idé. Bergslagens industrihistoria i form av ett ekomuseum började ta form och en förstudie gjordes med namnet Ekomuseum Västerbergslagen. Förstudien spred sig liksom intresset. Efter mycket planering, många möten och samtal stod det till sist klart att Ekomuseum Bergslagen skulle omfatta ett område från Grangärde finnmark i norr över Ludvika och Smedjebacken, följa Strömsholm kanal ner mot Mälaren genom Fagersta, Surahammar och Hallstahammar samt också omfatta Norberg och Skinnskatteberg. Allt hängde ju ihop historiskt.

Mycket har hänt sedan invigningen i maj 1986. Människor har passerat, andra har varit med länge. Besöksmålen har varierat men många har varit med från början. Olika chefer har satt sin prägel under åren. Min företrädare Christina Lindeqvist såg till att det gavs ut böcker som komplement till besöksmålen ute i landskapet vilket behövs för att bredda berättelserna. Under Ewa Bergdahls

tid fick ekomuseet ett europeiskt museipris. Bådas bidrag är bra att ha med in i framtiden.

Under 1990-talet fanns EU Mål2-medel att söka, varför det fanns ett kansli med 5–6 anställda som arbetade med kurser, utbildningar, barnens ekomuseum, ekobladet och mycket mer. Idag finns en person anställd, det är jag. Men nätverken är fortfarande stora. Föreningarna runt besöksmålen, tjänstemännen i kommunerna och politiker i styrelsen är alla aktiva medskapare av Ekomuseum Bergslagen.

Från början handlade det mycket om att bevara de industrihistoriska miljöerna från förfall eller total utplåning. Idag fortsätter det arbetet men nu ingår också uppdraget att göra platserna mer upplevelsebara och begripliga för besökaren. Det finns mycket kring det att utveckla i framtiden.

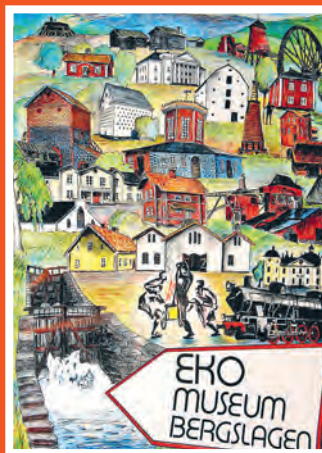
Vad händer i år?

En ny satsning står för dörren i sommar. #järnrutten är en nio dagar lång vecka i början av juli där aktiviteter som annars skulle varit utspridda över hela sommaren samordnas. Meningen är att göra det lätt för besökaren. Enkelt att ta en runda med familjen och uppleva Bergslagens speciella historia. Min förhoppning är att #järnrutten ska fortsätta under många år framöver.

EKOFAKTA

- Eko i ekomuseum kommer från grekiskans oikos som betyder hushåll.
- Eko i ekomuseum syftar till helhetsperspektiv.
- Ekomuseer har funnits sedan 1970-talet.
- Det finns ekomuseer i hela världen.
- Ekomuseer kan ha olika teman.
- Ekomuseum Bergslagen handlar om Bergslagens historia.
- I ett ekomuseum är människorna på platsen delaktiga.
- Ekomuseum Bergslagens 61 besöksmål ligger spridda ute i landskapet.
- Ekomuseum Bergslagen invigdes i maj 1986.

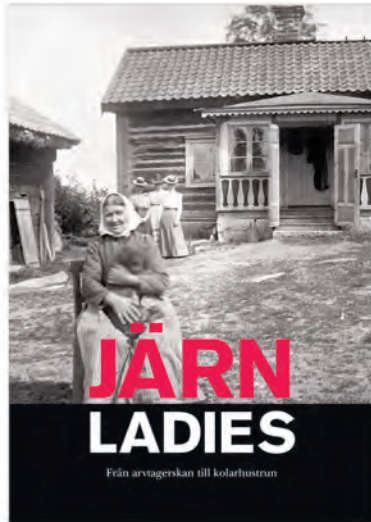

Till vänster: Örjan Hamrin, Ekomuseum Bergslagens initiativtagare, skapade museets första affisch. Nederst: Ekomuseum Bergslagen invigdes 1986 i Smedjebackens hamn och vid Karmansbo smedja. Här ses dåvarande kommunalråden Bertil Andersson och Folke Wretman inviga i Karmansbo genom att knyta band mellan de två länen Västmanland och Dalarna. Stig Adolfsson (mitten) övervakar det hela.

ILLUSTRATION: JULIE LEONARDSSON, EKOMUSEUMS ARKIV

Våra böcker

Järnladies

Vår bergslagshistoria handlar mycket om industrihistoria, om stålmän och kraftkarlar, om gruvarbetare och bergsmän. Kvinnorna hör vi inte talas om så mycket, de skymtar bara här och där i historien. Men det har funnits många "järnkvinnor" - på järnbruken, i byarna och i finnmarkerna. I boken får några av dem stiga fram och bli huvudpersoner i egna berättelser. Det handlar om arvtagerskor, brukspatronessor, husjungfrur, mjölkerskor, kolarhustrur, författare, konstnärer och några till.

Järnladies finns att köpa på Adlibris (www.adlibris.com), på Ekomuseum Bergslagens kontor i Ludvika och hos utvalda bokhandlare.

SKRIBENTER I MAGASINET 2016

Petter Eklund

Frilansskribent och författare. Har bland annat skrivit boken På spaning efter gruvlavar – om gruvarkitektur i Bergslagen. Tidigare musiker och låtskrivare. Skriver om form, konsthantverk, antikviteter, arkitektur och resor för bland annat Dagens Nyheter, Residence, Antik och Auktion, Plaza Magazine och Form.

Ylva Öhlander

Civilingenjör och autodidakt historiker som tycker om att odla grönsaker på fritiden. Guidar med stort intresse och kunnande på Strömsholm slott om somrarna och ingår i en grupp som skriver en bok om arkitekten Erik Hahr.

Lars Erik Lärnemark

Evenemangssamordnare/biblioteks och kulturassistent samt guide på Nya Lapphyttan i Norberg. Skildrare av ortens kulturliv genom artiklar, teater, musik, film, med mera. Slog för några år sedan Guinnessrekord genom att samla 583 personer med efternamnet Norberg på Norbergs torg.

Älskade Mathilda

Hopp och drömmar övergav aldrig familjen som levde i kanten av gruvsamhället Norberg. De kom från en herrgård i Sunne, Värmland, de hade förlorat allt och skulle nu bygga upp ett nytt gott liv. Men det var hårda livsvillkor i 1800-talets Bergslagen. Säsongsarbete på annan ort var inte ovanligt, då tvingades familjerna att leva isär.

Mathilda tar hand om barnen i en arbetarbarack nära samhället, Lars säsongsarbetar på sågverk många mil därifrån och gör hembesök några gånger per år. Brev blandas med faktatexter och kommentarer av Mathilda och Lars barnbarn Birgit Hirdman Rørslett.

Boken kan köpa på Adlibris (www.adlibris.com), på Ekomuseum Bergslagens kontor i Ludvika och hos utvalda bokhandlare.

Från berg till spik

En bok för hela familjen. Visste du att en smed kan blåsa bort det onda om du slagit dig? Eller att barn förr i tiden ofta fick arbeta vid gruvorna? Hur gick det egentligen till när en bit stenmalm förvandlades till spik? Och vem var Gruvfrun...

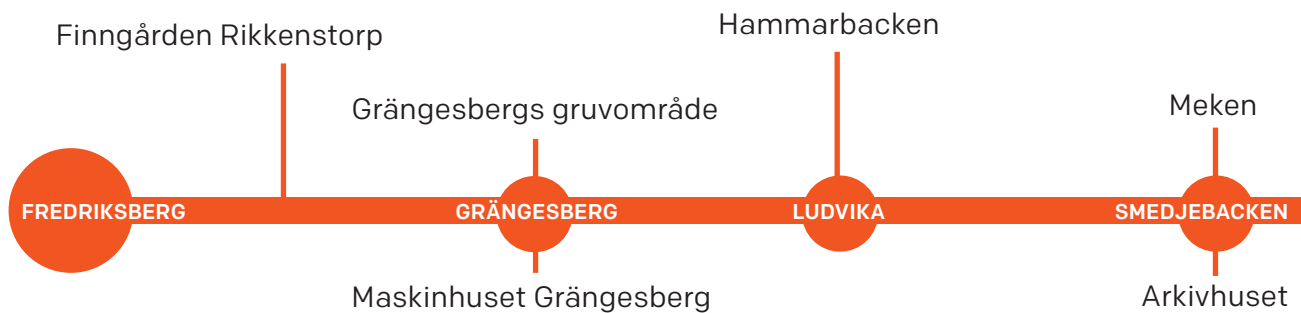
Nu finns guideboken igen!

Ekomuseum Bergslagens guidebok har genom åren utvecklats från ett häfte till en snygg och användbar bok med bilder och texter om Bergslagens historia. Grunden i boken är information om de 61 besöksmålen men här finns också glimtar av människor och företeelser som har betydelse för traktens känsla och uttryck.

Beställ den på info@ekomuseum.se.

Åter i bruk

Finngården Rikkenstorp

En levande finngård med anor i svedjebruket. Idag modern hållbar odling i samverkan med naturen. Äkta rökstuga och finnmarksmuseum. **TIPS: Hyr stuga och stanna över natten, handla ekologiskt från gårdens odlingar. www.rikkenstorp.se**

Grängesbergs gruvområde

Gruvorna är kända sedan 1500-talet, numera en plats för utställningar, museer och arkiv. **TIPS: Missa inte gruvmuseet Mojsen, gruvarbetarnas före detta matsal. www.mojsen.se**

Maskinhuset

Byggnaderna är fina exempel på funktisstil i Bergslagens industrimiljöer. Här fanns förr funktioner som hissar, pumpar och spel för gruvans drift. **TIPS: Sommarens utställning "Industrisemester" är en installation gjord av konstnärer och kreatörer från Liljevalchs Hubb. www.ludvika.se/maskinhuset**

Hammarbacken

På Hammarbacken bodde förr brukets smeder med familjer. Sädsmagasinet, en ståtlig byggnad synligt placerat på Hammarbacken, var då ett magasin för utsäde som säkrade sadden på åkrarna för kommande år. **TIPS: Sedan många år visas varje sommar flera utställningar i samarbete med bland annat Ludvika fotoklubb och konstföreningen Bild och form. www.ludvika.se/hammarbacken**

upptäck historiska miljöer med nytt innehåll

Meken

Valsverkets gamla mekaniska verkstad är sedan tio år ett kulturhus för nyskapande utställningar och kreativa möten. **TIPS: Sommarens utställning "Print XL" – tolv konstnärer visar grafik som tänjer på gränserna för den grafiska formen.** www.mekensmedjebacken.se

Nya Lapphyttan

Lapphyttan har visat sig vara en av de äldsta kända masugnarna i Europa. På Nya Lapphyttan pågår idag forskning, workshops och visningar kring medeltida järnframställning: www.jarnetpalapphyttan.se. **TIPS: Fortsätt till centrala Norberg, tidigare mittpunkt för Norbergs bergslag. Här finns bl.a. Vårdshuset Engelbrekt och Abrahamsgårdens konsthantverk.**

Arkivhuset

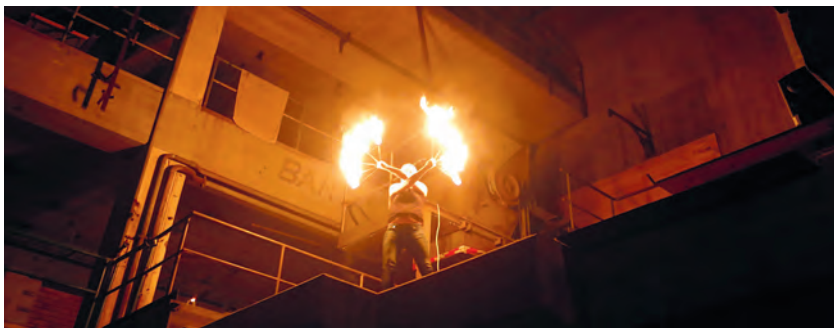
I det stilrena bruksarkivet i klassicistisk stil från 1917 visas numera samtidskonst från olika delar av världen.

TIPS: I sommar visas verk av två unga svenska konstnärer i samarbete med Färgfabriken och för första gången i Sverige, performanceart från Burma av konstnären Kolatt. www.arkivhuset.net

Mimerlaven

Gruvverksamheten tog slut 1981 men laven lever upp varje sommar under Norbergfestivalen då publiken bjuds på elektronisk musik- och färgupplevelse. www.norbergfestival.com **TIPS: Upptäck fler lavar i Norberg.** www.norberg.se

Engelsbergs bruk

Tidigare ett järnbruk med gedigen historia. Idag attraktivt besöksmål med mycket välbevarad industrimiljö. Sedan 1993 på UNESCO:s världsarvslista. **TIPS: Promenera till stationssamhället Ängelsberg genom Skulpturparken. Ta en tur till Oljeön. www.fagersta.se/turism**

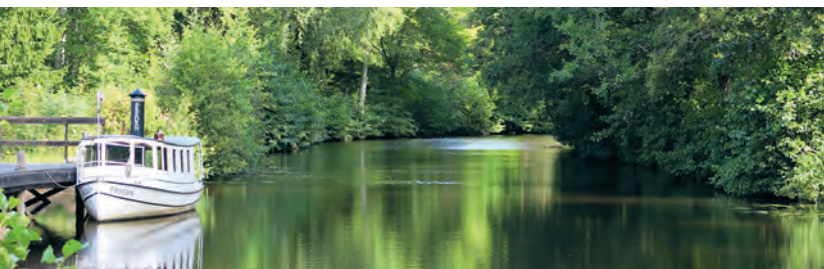
Skinnskattebergs herrgårdsmiljö

Arbetarlängor och lämningar från brukets smedjor finns kvar i närheten. Herrgården lever vidare som centrum för forskning och utbildning inom naturresurs- och skogsvetenskap. **TIPS: Besök Skinnskattebergs hembygdsgård på bruksområdet. www.skinnskatteberg.se**

Galleri Astley

Mitt i det gamla bruksområdet ligger sedan 1977 Galleri Astley i ett tidigare stationshus. **TIPS: Det före detta banområdet är skulpturpark och i det fint restaurerade och bevarade sädesmagasinet visas både permanent och växlande konstutställningar året om. www.galleriastley.com**

Kolarbyn

Med den äkta kolarkojan som idé är det här ett spännande vandrarhem mitt i skogen nära Skinnskatteberg. **TIPS: Övernatta i kolarkoja och lär dig mer om kolning. www.kolarbyn.se**

Färna bruksmiljö

Mitt i Färnas industrihistoriska arv med rötterna i 1600-talet lever herrgården från 1857 vidare som hotell med konferens och spa. En promenad i området leder till det unika mausoleet byggt av blåskimrande slaggsten. **TIPS: Maten på Färna herrgård är ofta lagad av lokala råvaror. Ekopark med promenadslinga finns. www.farnaherrgard.se**

Strömsholms kanal

Från frakt till fritid. Kanalen som invigdes 1795 har betytt mycket för järnets väg ut i världen. Fortfarande fungerar slussarna på samma sätt som när de var nya. Därför är kanalen idag ett byggnadsminne som flitigt används av fritidsbåtar. **TIPS: Många trevliga besöksmål längs kanalen. Läs mer på www.ekomuseum.se, www.stromsholmskanal.se**

Färna

från herrgårdsliv och bruksarbete till konferens och spa

Text: Anna Falkengren

FÄRNA HAR EN speciell klang i mina öron. Det beror på att jag under min uppväxt hört berättas om en släkting som arbetat på Färna bruk, troligtvis som hyttdräng. Exakt vad han arbetade med vet jag inte. Det som förundrade mig var att han gick till fots till arbetet. Han bodde i Söderbärke så det blev cirka fyra mil enkel promenad. Själv tyckte jag att det var ganska långt att gå eller cykla någon kilometer till en kompis.

I början av 1880-talet var Färna bruk till ytan mycket

stort. Förutom Färna ingick områdena Bockhammar, Trummelsberg, Finnbo och Björnhyttan med masugn. Ägorna gick alltså ända upp i Grangärde finnmark. Till "Fernaverken" införlivades så småningom även Virsbo bruk samt andelar i gruvor i Norberg och i Nybergs- Gräsbergs- och Grängesbergsgruvorna. Man förstår att det var en stor och mäktig arbetsgivare. Därför var det många människor som arbetade för bruket kring vilket det också spreds historier av skilda slag.

En fascinerande och stark berättelse är den om den fattiga änkan Anna-Stina Knas på Bräntjärnstorpet i finnmarken och hennes kamp mot det mäktiga bruket. En hård och ganska ojämn strid som ändå till sist slutade bra, tack vare hennes list och klokskap. Anna-Stina Knas blev med tiden farmor till den kände poeten och författaren Dan Andersson. Berättelsen om henne finns att läsa bland annat i boken Järnladies.

Tiderna ändras. Under det tidiga 1900-talet var Färna bruks verksamhet slut. Fideikommisset avvecklades 1907 och hammarsmidet upphörde på 1930-talet. Men minnen finns kvar. Förutom den stora herrgården finns kolhusruiner, kajanläggning och slaggvarpar fortfarande kvar, väl synliga i landskapet.

Historiken ger karaktär till dagens verksamhet i Färna. Nu kan man uppleva herrgårds- och bruksområdet på ett nytt sätt, som gäst på konferensanläggningen. Det moderna konceptet med vällagad närproducerad mat och ett spa mitt i det gamla förhöjer upplevelsen mycket. Wenche Engström som driver Färna herrgård tar tillvara

platsens historia samtidigt som hon utvecklar miljön till en modern mötesplats.

Som hotellgäst uppskattar, i varje fall jag, att området har något att berätta. Att ströva i parken är ingen dum idé. Den forna fruktträdgården börjar ta form igen och "ekoparken" med sina stora vackra lövträd och promenadslingor är lätt att gilla. En bit ner mot vattnet skimtar en blåskimrande och väldigt udda byggnad. Det är Sveriges enda bevarade privata mausoleum, ritat av arkitekten Lars Israel Wahlman och byggt 1905.

Att brukspatron von Hermansson lät bygga en ståtlig gravplats åt sig själv både kompletterar och avslutar berättelsen om det stora bruket på ett självklart sätt. När jag står där och tittar på byggnaden, som är lite av en främmande exotisk fågel i landskapet, förundras jag. Byggmaterialet slaggsten är så mycket bergslagshistoria det kan bli, själva byggnaden någonting helt annat. Unikt. Blåskimrande slaggstensbitar som mosaik, guldbokstäver och utsikt mot glittrande vatten.

Inte konstigt att den här byggnaden i år, 2016, blivit utnämnt till byggnadsminne i Västmanland.

Läs mer på: www.farnaharrgard.se, www.farna.se

Överst: Mausoleet, en sällsynt byggnad i slaggsten. Nyblivet byggnadsminne. Ovan till vänster: En av herrgårdsflyglarna. Till höger: Wenche Engström, äger och driver Färna herrgård & spa. Motstående sida: Färna bruk vid 1900-talets början.

Mimerlaven, som lades ner 1981, lever upp varje sommar under Norbergsfestivalen, en internationell festival med elektronisk musik och visuella ljusupplevelser. FOTO: ©PEO BENGTTSSON

Lavar som lever

Text: Lars-Erik Lärnemark

JÄMTE DEN STORA satsningen – att genom rekonstruktionen av den tidigmedeltida masugnen Lapphyttan, kartlägga och lyfta fram berättelsen om järnets betydelse för Norbergs och Sveriges ekonomiska och sociala utveckling – har kommunen och dess många medintressenter förvandlat ytterligare två industrihistoriska miljöer till attraktiva besöksmål med nytt innehåll. Risbergs Konstschakt i Kärrgruvan var första fasen i Christofer Polhems sinnrika konstruktion för länspumpning av gruvor. Från Bålsjön leddes vattnet via en 3 385 meter lång grävd kanal till ett överfallshjul vilket via parallella träarmar styrde kraften, som med vändbrott riktades mot gruvlaven där rörelsen via bugare blev lodrät och genom urholkade stockar uppfordrade vattnet.

Uppfinnaren – den svenska mekanikens fader – levde mellan 1661 till 1751 men anläggningen som efter hans principer uppfördes så sent som 1877 var i drift till 1920, trots att såväl ång- som elkraft installerats vid andra gruvfält på orten.

I dag inhyser denna vackra byggnad – uppförd 1876 och sålunda 140 år – Norbergs Gruvmuseum vars basutställning nyligen uppdaterats av bildkonstnären och scenografen Lars Larsson. Därtill har även en ljudinstallation av västmanländske kompositören Torbjörn Grass berikat besökarens upplevelse. I det kapelliknande maskinhuset med makalös akustik strax intill arrangeras stundom såväl musik som teater, inramat av en permanent berätt-

Risbergs konstschakt, numera Gruvmuseum. Gouache av Ola Rosling.

telse om Carl Linneaus besök på platsen den 13 januari 1734. 26 år ung besökte han under sin Bergslagsresa diverse gruvor, hyttor och bruk med avsikt att studera "för riket intressanta nyttigheter". Här noterade han följande: "Ingen annan sochn är så rich på järnmalm som denna i dett att hela sochn tyckz vara en grufwa. Näppeligen någon malm finns rikare än denna. Grufworna ligga i ganska låga bärg, knappt convexa. Ådrorna gå mäst i dagen, ej synnerligen på djupet, så att man i de mäste gå kan utan stege. Mossgrufwan hålles för den bästa".

Den senaste länken i Norbergs mer än tusenåriga kedja av järnhantering är Mimerlaven. Den katedralliknande byggnad som jämte kyrkan skapar en komprimerad historisk skyline för alla resenärer på riksvägen från Fagerstahället. Detta magnifika 65 meter höga hisstorn som under synnerligen besvärliga yttre förhållanden, kyla och snöstorm, göts med glidform. Ett arbete som 1960 pågick dag och natt under de sexton dygn som det tog att nå full höjd. Driften upphörde 1981 samtidigt

som Spännarhyttan – Bergslagens sista moderna masugn – blåstes ned. Ägaren ABB hade rivningsansvar men i stället gjordes ett avtal där Norbergs kommun fick överta den summa som detta skulle kosta. Därmed räddades den unika och för trakten historiskt symboliska byggnaden till eftervärlden. Mimerlavens monumentala betongfullhet som ger den ett paradoxalt skönhetsvärde ville ingen vara utan.

1988–89 spelade Föreningen om Spelet för Norbergsstrejken 1891–92 här sin sista pjäs i den nationellt hyllade Brechttrilogi som fick teaterintresserade från hela Norden att vallfärda hit. Och de senaste sexton åren har området härbärgerat en av vår tids mest betydande festivaler för Elektronikamusik. Ett omfattande arrangemang som lockar artister och publik från när och fjärran – Australien, Europa, Japan, USA med flera. Två kompositioner inspirerade av och delvis inspelade i denna suggestiva miljö har släppts på CD, Mimer av Mattias Petersson och Gruvfruns Goda Råd av Liselotte Norelius. Båda är artister i genrens absoluta framkant.

Industriminnen

öppnar nya vägar för bruksorter

Text: Petter Eklund

KONSTHALLARNA MEKEN, AVESTA Art och Maskinhuset i Grängesberg är barn av det postindustriella samhället, där industrins överblivna rum har fått nytt innehåll. Redan i den svenska bruksdödens dagar på 1800-talet togs de första stegen att bevara rester av den tidiga järnindustrin. En nationalromantisk våg bidrog till omsorgen om Sveriges fundament, malmen och järnet. Arkitekten Ferdinand Boberg reste landet runt under tio år från 1915 och dokumenterade med tusentals teckningar järnindustrins försvinnande miljöer, hyttor, hamnar, masugnar.

De första moderna stegen i att studera och även återbruka industrins lämningar togs där den industriella revolutionen uppstod, främst i England. Det nya drog in, det gamla vräktes undan, men blev samtidigt intressant för historiker. Vid mitten av 1950-talet dök begreppet Industrial archaeology upp och etablerades snabbt i skenet av industrins snabba utveckling. Jernkontoret startade sitt Bergshistoriska utskott 1966, med syfte att stödja forskning och bevarande av järnindustrins lämningar, bland annat rustades hyttorna i Ängelsberg och Löa. Falu gruva öppnades för besökare 1969. Mitt i stålkrisen 1979 kom professor Marie Nissers bok Industriminnen (först utgiven i mindre form 1974) ett pionjärverk inom den svenska industriarkeologin, men också en bok märkt av sin tid. Nisser var pessimistisk. "Framtiden för industriminnesvården ter sig för närvarande inte särskilt hoppfull."

Industrimiljöerna var främst vittnesmål om arbetets historia. Estetiken var ett problem. Industrier ansågs inte "vackra" på samma sätt som hembygdsgårdar och kyrkor. "Det industrialiserade samhällets miljöer kan dock inte bevaras utifrån estetiska värderingar. Fabriker är inga tilltalande miljöer", skrev Nisser.

Idag är perspektivet det omvända. Nisser kunde knappast förutsäga internet och dess samlande kraft som plattform för kulturen av industriminnen. Idag har fenomenet exploderat internationellt med industriromantiska sajter, dokumentationer, fotoprojekt och konstnärliga undersökningar. Industri är inte längre något fult som ska rivas, tvärtom finns det all anledning att foga lämningarna till platsernas berättelser.

Gruvdödens forna symboler har blivit turistmagneter som Äventyrsgruvan i Tuna Hästberg. Stållbergs gruva är en arena för nutidskonst och "interdisciplinär gestaltande samhällsundersökning i avfolkningsbygd", ett möte mellan unga konstnärer, gruvans dåtid och ortsbefolkningen. Den förr rivningshotade Mimerlaven i Norberg är nu ett årligt återkommande festivalcentrum för elektronisk musik. Vem hade kunnat tro det? De gamla gruvbrytarna må snurra i sina gravar, men Bergslagen drar vidare framåt i tiden.

När Lego-entusiasten Anders Nilsson 2015 återskapade Fredriksbergs pappersbruk i sin forna prakt, ett årlångt arbete med 30 000 bitar, baserat på dokumentation på platsen, var det hans "hyllning till pappersbruket och våra förfäders slit", en ny slags varumärkesbyggande på gränsen till konst som fick snabb internationell spridning på nätet.

Att via konst och hantverk "leka" sig in i historien och platsens själ är nya vägar för gamla bruksorter. Industriminnenas magnetism drar fram alla typer av engagemang, från hembygdsvård – som "Gruvcirkeln" i Smedjebacken – till konstnärsprojekt, konserter, teknikturism och industridesign som trendig inredning i moderna hem. Industri har blivit en livsstil.

MEKEN Smedjebacken

Petter Eklund tog tåget till Smedjebacken för att skriva om industriminnet och konsthallen Meken. Där möts han av Penilla Jansson konstnär och verksamhetsledare och konstvetaren Anna Johnsson. Det är full fart, kommande utställning och workshop planeras.

”Jag vill att det ska hända fler saker samtidigt. Vi vill visa konst men också arbeta parallellt med dag- och kvällsverksamheter för skolor och vanligt folk”

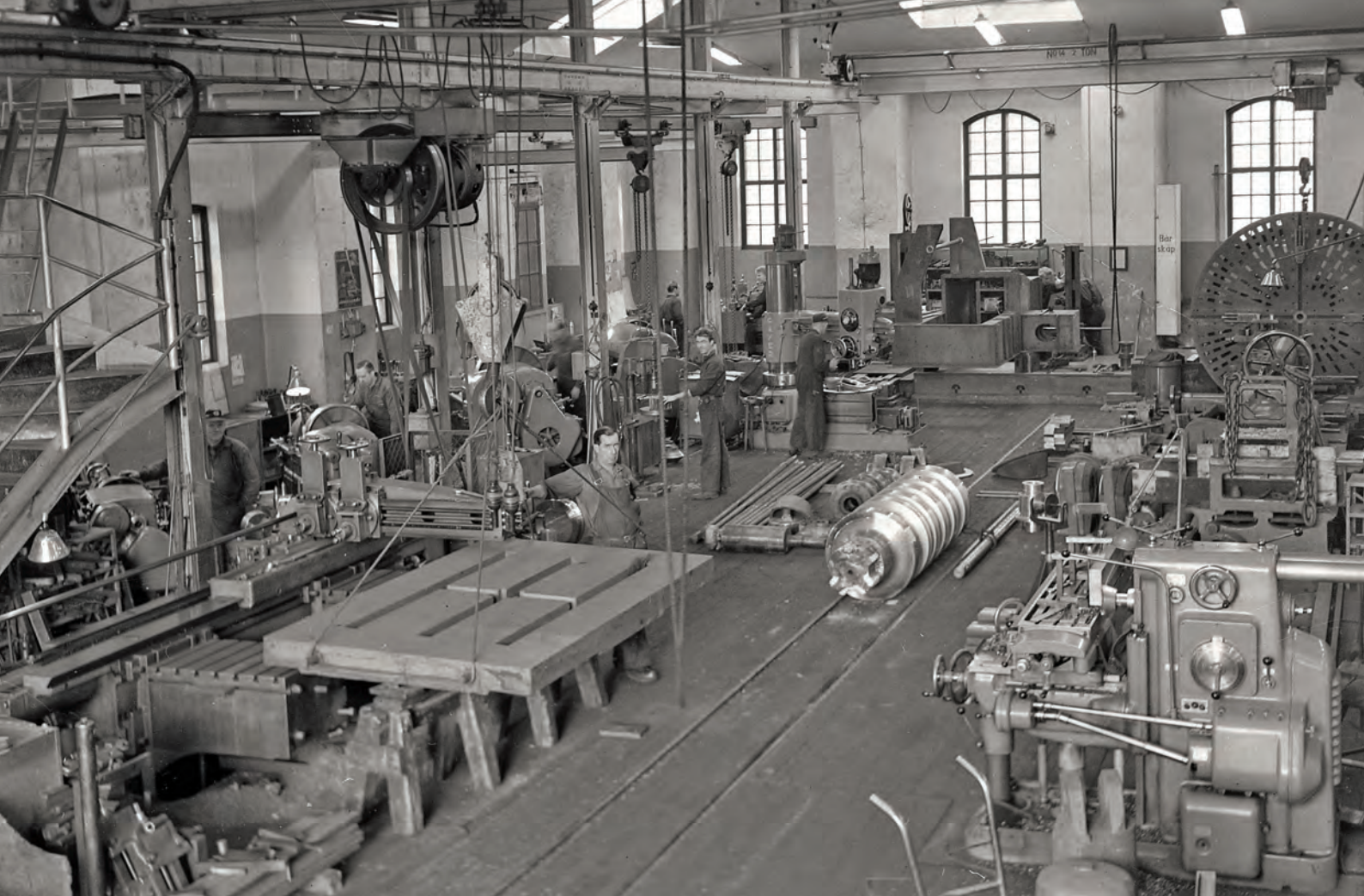
DET SKA VASKAS guld i det gamla stålverket. Vattenkar står på rad i industrihallens väldiga rum. Entusiaster anländer med paket och lådor, det är stoj och stim, hammarslag och belysning som ska sättas. I ett hörn har väggar rivits och intill dras planer på en grafikutställning upp. Två gamla svarvar tycks betrakta aktiviteterna med rostiga blickar medan solen faller genom fabriksfönster mot bastanta murverk. Det doftar kaffe. Välkommen till Meken i Smedjebacken: konsthall, industriminne och aktivitetshus. Sedan 10 år har Meken utvecklats till en spännande mötesplats i Bergslagens nätverk av kulturattraktioner. ”Jag vill att det ska hända fler saker samtidigt. Vi vill visa konst men också arbeta parallellt med dag- och kvällsverksamheter för skolor och vanligt folk”, säger Pernilla Jansson som är konstnärlig ledare, men också fri konstnär och keramiker, uppväxt i bruksorten Hallstavik. Med hennes seriösa och lekfulla sätt att ympa in konst i Smedjebackens vardagar har Meken faktiskt satt bruksorten på konstkartan, något som kommunens politiker inte är sena att framhålla. ”Det är otroligt att Smedjebacken ändå har fått en kvalificerad arena för samtidskonst. För tio år sedan fanns ingen chans att uppleva konst här, jo kanske på en skärm i en hörna i biblioteket, säger Anna Falkengren, före detta kulturchef i Smedjebacken och numera verksamhetschef för Ekomuseum Bergslagen.

Redan några steg in i Meken blir man förälskad. Lokalen tar kommandot med sin allé av svarta järnpelare upp mot takets travers med kedjor och krokar fyllda av ålderdomlig kraft. Detta är ett av Smedjebackens mest poetiska rum, med stämning som i en kyrka, men med en annan slags vördnad: en förunderlig stämning av stolthet över det arbete som pågått förr i tiden. ”Härinne jobbade säkert 30 personer, det var fullt med maskiner överallt. Min farfar var vällare och min pappa var bordsreglerare på götvalsverket”, berättar Börje Larsson som sommarjobbade här 1959. Nu över 50 år senare är han i Meken

för att organisera ett nordiskt inomhusmästerskap i guldvaskning och sen guldjakt med barn i helgen. Det är mycket att stå i. Utanför, bara ett stenkast bort bruser, susar och slamrar Ovakos stålverk som en gåtfull jätte på andra sidan Kolbäckån. Meken delar sitt nya konstliv med andra industriella släktingar i trakten: veteranen Avesta art som sedan 1995 har visat konst i Avestas gamla hytta. I Grängesberg ligger Maskinhuset, ett oändligt vackert rum med glasväggar, byggt på 1930-talet för hiss-maskineriet till gruvans Exportfält. Nu visas konst där om somrarna bland elektriska installationer och mäktiga vajertrummor. Det är miljöer som så sent som på 1990-talet sågs som besvärande ruiner, idag är de självklara pärlor i varumärkesspelet kring järnbältets besöksorter.

Meken var tidigare en del av Smedjebackens stålverk, som öppnades 1856, då ägarna av lokala hyttor och bruk gick samman för att starta ett modernt valsverk vid Kolbäckåns utlopp i Barkensjöarna, som stod i kontakt med Mälaren och stora världen via Strömsholms kanal. Kraft och transporter gav stålverkets läge. 1911-12 byggdes en verkstad på platsen för den gamla By smedjas kolhus, vars slaggstenspelare fortfarande finns i väggarna på Meken. Här tillverkades och reparerades stålverkets maskiner och utrustning. På 1960-talet flyttade verkstaden över ån och lokalerna blev lager in på 1980-talet. Någonstans då startade tankarna på återbruk, säkert inspirerat av Avesta Art, men också strömningar på kontinenten där industrianläggningar hade sparats och ombildats till kulturhus, museer och konsthallar. Det var som om Smedjebacken själv upptäckte de slumrande möjligheter som legat slutna bakom plåtfasader och låsta dörrar på Kyrkogatan. 1993 drog en retropräglad verksamhet igång som ”Gamla Meken” med byggnadsvård, kopior av äldre bebyggelse, arbetslivshistoria och utställningar med arbetarmålaren Johan Ahlbäck. Till Ovakos 150-årsjubileum 2006 rustades lokalerna, med bland annat ett nytt innertak. Jubileet med konserter och mycket besökare

Pernilla Jansson, konstnär med glas och keramik som huvudmaterial och konstnärlig ledare för MEKEN.
Anna Johnsson, konstvetare och kommunikatör, arbetar med MEKENS visningar och marknadsföring.

Mekaniska verkstaden, Smedjebackens valsverk 1957. FOTO: OVAKOS ARKIV

blev en succé och kommunen tog över ansvaret. Projektet drevs vidare under ledning av konstnären Frans van Bruggen, som efterträddes av Pernilla Jansson 2010, då också Bergslagssatsningens EU-pengar började stödja verksamheten.

Pernilla hade sett Meken och blivit fascinerad. Efter utbildning på Konstfack i Stockholm flyttade hon till Smedjebacken där hon snart upptäckte industrihallens magi. "Jag fick självförtroende genom själva lokalen, såg möjligheterna och kände att jag kunde tillföra något här." Ibland tycks saker som förutbestämda och pusselbitarna lades på plats. Pernilla tog kontakt med kulturchefen Anna Falkengren, berättade om sina idéer, deltog i utvecklingsarbetet och fick så småningom också jobbet som konstnärlig ledare. De första uppgifterna var att städa ur lokalerna, en slags nollställning inför nya tider. "Alla, inklusive länsantikvarien tyckte det var rätt att lyfta fram hallens själ." En hemsida startades, den grafiska layouten sågs över och en ny logotyp togs fram, där ordet "gamla" plockades bort, en viktig markering. "Vi ville visa att Meken är ett aktivt ord och att vi är samtida", säger Pernilla. Så tog Meken ett skutt uppåt, från sin tidigare ganska yviga verksamhet till en liten, men framåtsträvande konsthall med regelbunden struktur under

åren. På vårens utställning med tillhörande konstskola och verkstäder, på somrarna breda publikutställningar. Framåt hösten visas alltid årets Ahlbäcksstipendiat och så avslutas året med en mindre utställning med olika aktiviteter. Under Pernilla Janssons fem första år drog ambitiösa utställningar in i Meken med en svärm av aktiviteter: kurser, konstkollo, föredrag, byggnadsvårdsmässor. Helena Blomqvist, en av våra mest uppmärksammade konstfotografer, intog hallen med sina drömska bilder sommaren 2011. 2012 års We Love Lera bjöd in både landets främsta konstkeramiker och lokala krukmakare, alla verksamma inom fem mils radie från Smedjebacken. Även Ovacos stålverk fick visa upp sig med avancerad industrikeramik som används i skänkarna där stålet smälts. Utbrända delar hade slående likheter med modern konstkeramik. Båltarbo tegelbruk i Hedemora – ett av landets få nu levande tegelbruk av gammalt slag – deltog i utställningen. Aktivitet var ledordet. Besökarna ombads ta en lerklutt från ett tårnfat och skulptera något smått och snart fylldes Mekens fönstersmyggar med en armé av figurer. Drejskivor snurrade och det rykte från en rakuugn, eldad av Fagerstas brukskeramiker Lars-Åke Lindstedt. Från USA kom keramikprofessorn Dale Hoffman och drev en veckolång workshop som ett par år senare fortsatte med sodaugnsbygge med bränning på Hembygdsgården

Överst: Meken Smedjebacken sommaren 2015.
Nederst: Sommarkollo i MEKEN med skapande
workshops för barn sommaren 2015.
FOTO: A FRYXELL PHOTOGRAPHY

Arbetare i Smedjebackens valsverks mekaniska verkstad på 1950-talet.
FOTO: OVAKOS ARKIV

i Smedjebacken. Med utställningen Naturen flyttar in 2013 förvandlades Meken istället till en mörklagd glänta med romantiskt landskapsmåleri, video, keramik och glas av 12 konstnärer mellan 23 och 80 år, en lyrisk undersökning av naturen som i alla tider utnyttjats och förstörts av industrin, men som oveckligt återtar den när verksamheterna har dött ut. Med Re:Art sommaren 2014, stod återbruk i centrum. Den internationellt kända finländska konstnären Kaarina Kaikkonen engagerade smedjebacksborna i en jakt på 700 begagnade skjortor som byggdes till ett svindlande verk i Mekens rymd. Konstnären Jakob Dahlgren ställde ut ett konstverk av plåtburkar och fotografen Vincent Skoglund visade bilder av sina skulpturer, byggda spontant på återvinningsstationer. Hanna Nielsen skapade skrot-superhjältar tillsammans med smedjebacksbarn. Stadsarkitekten Sanna Broman arbetade med det offentliga rummet – Smedjebackens torg – under fem dagars konstkollo. 2015 visades den stiliga utställningen Weavolution!, samtida vävkonst i samarbete med Alice Lund Textilier, Handarbetets vänner och Wålstedts Textilverkstad. Varje sommar uppstod en förtjust svindel över möjligheterna i Mekens lokaler.

Att hålla tempot och nivån är nu den stora utmaningen. Ovako lånar ut lokalen gratis och står för värme och elektricitet, ett avtal som är den ekonomiska förutsättningen för verksamheten. "Det är en stor kultursponsoring", säger Anna Johnsson som är konstvetare, kommunikatör och guidar vid utställningar. Smedjebackens kommun betalar personalens löner och ger årliga bidrag till verksamheten med cirka 55 000 kronor som ska gå till transporter, material, konstnärersättningar och foldrar. Tyvärr räcker det inte särskilt långt. Pernilla och hennes stab på 2-3 personer får knäpa, lirka och spara i en påhittig Do it yourself-anda som ger finurliga lösningar, men som också kan bli frustrerande i längden. "Det handlar alltid om frågan om hur mycket vi maktar med. Vi har haft stora visioner, men inte alltid klarat det ekonomiskt och tidsmässigt." Tron att konst är något som enbart ska drivas av entusiasm och ideella krafter är ganska utbredd. Ska det vara kvalitet kostar det.

Smedjebacken och andra industriorters förändring är en svår men också inspirerande process. Nya generationer utan koppling till industrin växer upp, folk flyttar in både från storstäder och andra länder. Vad kan platsen erbjuda? Vilket är innehållet i varumärket Smedjebacken, vilken slags samhälle vill man vara? Här har Meken och det närliggande, privat drivna galleriet Arkivhuset viktiga roller som en slags ventiler och öppna fönster mot omvärlden. "Tänk om vi kunde addera mer verkstad med både dagverksamhet, kvällskurser och barnaktiviteter. Det skulle gå att tänka på helt nya sätt", säger Pernilla, vars önskan om ett par portabla moduler äntligen ska bli verklighet. "Där kan vi ha tillfälliga utställningar, visa film eller smyckesutställningar. Småkonst försvinner annars lätt i den stora hallen." Rummet finns, innehållet är en dröm, men så startar ofta äventyr.

Meken firar nu 10-årsjubileum som konsthall med tre utställningar med modern konstgrafik. Grafisk konst har ökat i tempo och experimentlusta under de senaste åren och Meken vill belysa den nyväckta grafiska entusiasmen, nu också bland yngre konstnärer. Sommarens utställning Print XL visar tryck i stor skala med bland andra Ylva W Franzén och Anton Alvarez och Stina Löfgren som har arbetat med hembyggda tryckapparater. Det blir tryck med John Rasimus från Falun, Richard Galloway, en London-grafiker som har flyttat till Dalarna, Uttersbergs-grafikerna Lina Nordenström och Lars Nyberg, samt två grafiker från Malmö och Norge, Ellisif Hals och Susanne Skeide som bygger tredimensionella skulpturer. Fredrik Lindqvist medverkar med stora tryck på tyg. I höst kommer årets Ahlbäcksstipendiat, textilaren Ulrika Mars, och ska arbeta rumsspecifikt. Årets avslutas med en grafiktriennal, där Meken visar en del av det internationella utbudet från Polens grafiktriennal som ska visas på olika platser i Dalarna.

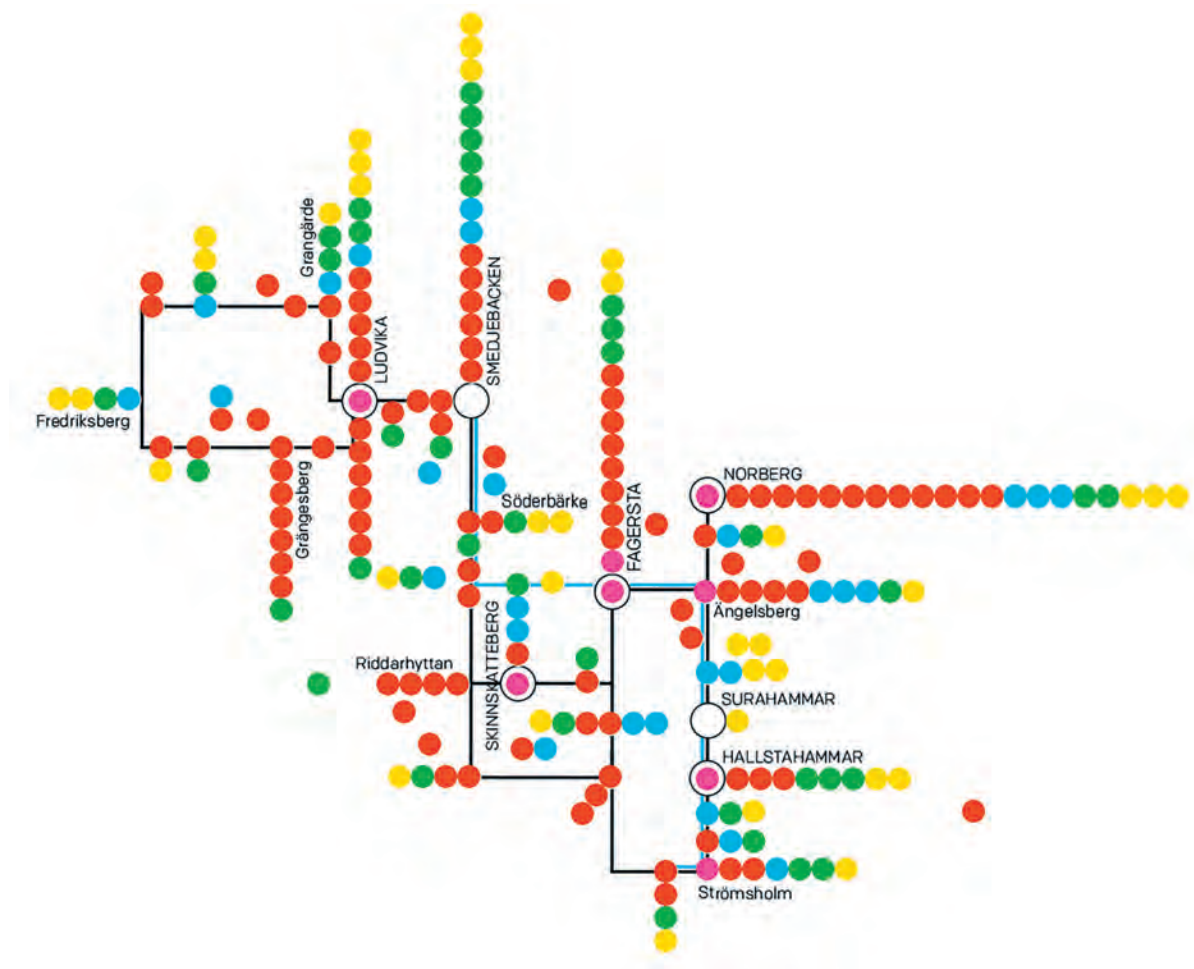
Järnladies

KVINNORS LIV OCH verksamheter genom tiderna är inte dokumenterade på samma sätt som männens. Därför är dessa berättelser en vit fläck i historieböckerna, inte minst när det gäller industrialismens epok. Ekomuseum Bergslagen tog fasta på det och beslöt att fylla tomrummet. Boken Järnladies gavs ut 2012 och är idag ekomuseets mest efterfrågade skrift.

I Järnladies kan du läsa om 27 kvinnor i Bergslagen som gjort skillnad, fattiga som rika. Läs till exempel om kolarhustrun Karin Abrahamsdotter som tog strid mot makten, gick till kungs och fick rätt, eller om grevinnan Ebba Brahe som gjorde så mycket järn hon ville i familjens järnbruk när maken var ute och krigade. Hotelldrottningen Wilhelmina Skogh, konditorn Elsa Andersson, änkan Anna-Stina Knas och alla andra i boken var aktiva kvinnor, förebilder att ta med in i framtiden.

Köp boken och inspireras av kvinnor med kraft och framgång.

Järnrutten

Mitt i Bergslagen, i delar av Dalarna och Västmanland, hittar du Ekomuseum Bergslagens 61 besöksmål. Att resa runt här är en blandning av historiska upplevelser och härlig semester på en och samma gång. Under sommaren händer det mesta. Det görs guidade turer, hammare slår och vattenhjul snurrar som förr. Vad vill du uppleva? Se några rutt-tips på nästa sida.

järnrutten.se

JÄRNRUTTEN HJÄLPER DIG att hitta dina favoritplatser. Klicka på de olika färgerna och välj mellan olika intresseområden och teman. Kanske är du särskilt intresserad av gruvor och gruvmuseer? Ja då klickar du på sevärdheter så kommer temat upp och du ser lätt var platserna ligger. Blir du fikasugen, vill äta eller kanske övernatta? Fortsätt då bara att klicka på prickarna för att hitta kaféer, restauranger, boenden och butiker, vid eller i närheten av besöksmålen.

#järnrutten – en aktivitetsvecka i juli

#JÄRNRUTTEN ÄR EN aktivitetsvecka i juli som arrangeras för första gången i år, och förhoppningsvis i många år framöver. Veckan ger dig möjligheter att uppleva besöksmål och aktiviteter i nio dagar. Det är bara att välja och vraka. Det kommer att pågå allt från järnframställning och smide till kyrkbåtsrodd, slussning och guidade turer. Välj bland stora och små upplevelser av många olika slag, alla med koppling till järnets historia i Bergslagen. Dag-för-dag-kalender på www.ekomuseum.se.

Konstupplevelse 1 GALLERI OCH PARKER

Galleri Astley, Uttersbergs bruksmiljö
Se konst i galleri, skulpturpark och museum.

Designbutiken, Uttersberg
Vem kan motstå vackert konsthantverk i glas keramik och silver?

Café Guldmisteln, Uttersberg
Unna dig en fika med hembakad kaka och planera nästa stopp.

Besökscentrum Ängelsberg
Få information om omgivningen, böcker med mera.

Skulpturparken, Ängelsberg
Promenera och njut av både konst och natur längs vattnet.

Nya Serveringen, Ängelsberg
Dags för något att äta, här med utsikt över Åmänningen.

Villa Englaro B&B, Ängelsberg
Varva ner och sov i lugn och ro efter dagens alla upplevelser.

Stig in i stugan LIVET FÖRR

Ludvika gammalgård
Börja dagen i genuina Marnäs bergsmansgård möblerad som förr.

Hammarbacken Ludvika
Härlig bruksmiljö med äkta smedsbostad bevarad.

Café Hammarbacken
Fyll på bränsle och njut av utsikten över Väsman.

Söderbärke hembygdsgård
Stig in i Baggströmska gården mitt i kyrkbyn vid vattnet.

Kafé bagarstugan, Söderbärke
Fika i bagarstugan på gårdstunet intill sjön Barken.

Handelsboden, Söderbärke
En sväng i handelsboden brukar leda till en del inköp.

Tolvsbo Bergsmansgård
Övernatta på bergsmansgården som också varit ålderdomshem.

GRUVLIGT VACKERT

Disponentparkens trädgårdskafé
Starta dagens tur med en fika i gamla bak- och bykstugan.

Turistinformation Ludvika
Turistbyrå finns vid Järnvägsstationen i Ludvika, om du behöver mer info.

Gruvmuseum, Ludvika gammalgård
Styr kosan till världens första Gruvmuseum, massor av gruvteknik.

Flogbergets besöksgruva
Här bjuds vild och vacker natur, utsikt och guidade turer ovan och under jord.

Café Gruvstugan, Flogberget
Efter gruvturen kan du nu varva ner med en fika och ladda för nästa utsikt.

Stollbergs gruva
Orkar du en gruva till? Häftigaste utsikten från utsiktstornet.

Jobsbo vandrarhem
Dags att sova ut, enkelt och trevligt i gamla skolan.

Konstupplevelse 2 INDUSTRIHISTORIA & SAMTIDSKONST

Maskinhuset, Grängesberg
Uppliv "Industrisemester", en konstupställning om arbete och fritid.

Disponentparken, Grängesberg
Trädgårdskafé. Strosa i parken med massor att se är ett måste.

Meken Smedjebacken
Utställningen Print XL, grafik som överraskar och tänjer på gränserna.

Arkivhuset, Smedjebacken
Spännande unga utställare i valsverkets gamla arkiv.

Stallet Mat & Bar, Smedjebacken
Vila benen och fyll på energi efter dagens begivenheter.

Vanbo herrgård
Här drev Anny Wernström en gång "Snillepanget" (se Järnladies).

Jord under naglarna på naturens villkor

Ylva Öhlander har träffat Joel och Maria som driver ett litet jordbruk med nyfikenhet och engagemang. De brukar åter jorden på en gård som har en 400-årig lång historia och blandar trendiga asiatiska bladgrönsaker med den gamla finnmarksärten och andra växter som förtjänar mer uppmärksamhet än de får.

PÅ EN SYDSLUTTNING ned mot en sjö mitt ute i skogarna utanför Grängesberg ligger Finngården Rikkenstorp, och där har den legat sedan början av 1600-talet. Generation efter generation har slitit hårt med att röja mark för jordbruket, om det vittnar de drygt hundra stenrösen som finns på gården. En smal remsa odlingsbar mark och betesmark sträcker sig från Lambitjärn upp en kilometer på berget. Ungefär på mitten ligger en klunga av byggnader och det är här Joel Holmdahl och Maria Danielsson bor tillsammans i en liten röd stuga från 1800-talet. I storstugan intill bor Joels föräldrar, Hélène och Nils, som köpte gården av skogsbolaget 1972. Den hade då stått öde i två år. De slet hårt för att få liv i gården igen och gjorde ett fantastiskt arbete. Joel och hans bror växte upp här och begav sig sedan ut i världen.

Joel studerade statskunskap och nationalekonomi vid universitetet i Uppsala men beslöt sig för att flytta tillba-

ka hem för att odla marken. Det var insikterna han fick under utbildningen som drev honom till jordbruket, som han säger. Maria har en examen i miljövetenskap från Mälardalens högskola och även hon insåg under studietiden att det var dags att använda sina teoretiska kunskaper i praktiken. Joel och Maria har som mål att klara sig på ett litet jordbruk och de drivs av sin nyfikenhet och sitt engagemang i mat-, klimat- och rättvisefrågor. De odlar både till det egna hushållet och för att saluföra. Grönsaksförsäljningen är under utveckling.

Gården har under sin 400-åriga historia genomgått många förändringar. 1607 bedrev inflyttade finnar svedjebruk här. När svedjeförbudet kom i mitten av 1600-talet gick finnarna på Rikkenstorp över till att odla mer som svenskarna. Under 1800-talet utvecklades gården, och på 1900-talet växte markerna igen. Idag är Rikkenstorp ett

Joel Holmdahl och Maria Danielsson bor och arbetar på Finngården Rikkenstorp. FOTO: RIKKENSTORP

modernt småskaligt jordbruk med egen hemsida. Odlingarna är kretsloppsorienterade; det gäller att ta till vara på resurser, och precis som i naturens ekosystem sker förändringar i cykler. Grödorna odlas i sexåriga växtföljder på åkrarna, åttaåriga i grönsakslandet, för att förebygga sjukdomar och för att anpassa växtvalet efter hur mycket näring som finns kvar i marken. Gödning till grönsakslandet kommer från gårdens egna djur, konstgödsel används inte alls här, inte heller giftiga bekämpningsmedel. På så sätt liknar dagens gård gårdagens, fast som Joel påpekar, "Det de gjorde av nödvändighet förr gör vi frivilligt idag".

Att använda de resurser som finns och att utnyttja platsens förutsättningar kanske låter som gammalt bondeförnuft, men det är något som har glömts bort i de storskaliga jordbruken som uppstod i mitten på 1900-talet. Dessa gamla principer har fått en renässans i filosofier och designverktyg som permakultur. Permakultur, eller permanent agriculture, är ett tankesätt som kan tillämpas på många områden där effektiv design behövs. Inom jordbruket handlar det bland annat om att bygga upp resurser istället för att utarma, det vill säga samarbeta med naturen. För en bonde på 1700-talet, långt innan konstgödsel uppfanns, var det en självklarhet att åkern behövde skötas om den skulle förbli bördig. På den tiden kunde det ske genom att marken lades i träda. Idag, med de nya, eller snarare nygamla, kunskaper vi har kan en näringsfattig jord berikas med hjälp av kvävefixerande

växter, som till exempel klöver, vilka tillsammans med särskilda bakterier binder luftens kväve i sina rötter och därigenom gör jorden mer bördig.

Inte bara designverktyget permakultur används av Maria och Joel, utan de tillämpar även andra odlingsstrategier som exempelvis agroforestry, eller skogsträdgårdar som de kallas. I en skogsträdgård odlas olika grödor med olika skördetid och olika höjder på samma yta på ett sådant sätt att de samarbetar. Frukttäd, som tar sin näring djupare ned i marken, kan odlas tillsammans med örter och bärbuskar som tar sin näring ytligare. De högre växterna skapar ett gynnsamt klimat genom att ge skugga, och lägre, marktäckande växter kan hjälpa till att hålla marken fuktig. Tanken är att det ska likna ett naturligt ekosystem i till exempel ett skogsbryn. Det pågår ett forskningsprojekt om just skogsträdgårdar i regi av Örebro universitet på Rikkenstorp och tio andra platser.

Rikkenstorp är en oas av kulturmark i de stora finnskogarna och förr i tiden användes skogen direkt i jordbruket. Djuren fick beta där det inte gick att odla, och deras spillning användes för att gödsla åkermarken. Näring flyttades alltså från skogen till de gamla svedjorna. Mellan skogen och åkern fanns hackslogarna, öppna ytor med en del träd. På dessa skördades hö för vintern. Gårdesgårdarna var inte till för att hålla djuren inne på gårdens mark, utan för att hålla dem borta från hackslogarna. Idag

Kalven Lilja.
Till vänster: Vy från gården
Underst: Odlingarna 2015.
FOTO: JOEL HOLMDAL

*”Det de gjorde av nödvändighet
förr gör vi frivilligt idag. Att
använda de resurser som
finns och att utnyttja platsens
förutsättningar kanske låter som
gammalt bondförnuft, men det är
något som har glömts bort”*

är det tvärt om, berättar Joel. Det är inte rationellt att skörda hö med lie längre, så gårdens får och kor får beta på de gamla hackslogarna, medan hö hämtas från ytor som tidigare var åkrar. Det finns en del skogsbete kvar, men på det stora hela är markanvändningen ny, trots att det ser ut som det alltid gått får och betat på de öppna sluttningarna. På gården används gammalt och nytt sida vid sida runt betesmarkerna, trögårdsgårdarna är byggda enligt urgammal teknik, dock med en eltråd tillagd, och de har fått sällskap av ett resultat av rymdforskningen: mobila elstängsel, en uppfinning som enligt Joel medfört en revolution i djurhållningen.

I grönsakslandet, som ligger vid bostadshusen, odlas trendiga asiatiska bladgrönsaker tillsammans med mindre hypade växter som den gamla finnmarksärten, och växter som förtjänar mer uppmärksamhet än de får, som till exempel gråärten, en väldigt proteinrik och hårdig sorts ärta som har kallats ”nordens kikärt”. Rikkenstorp deltar även i olika genbanksprojekt för bevarandet av gamla växter, så tidigare år har ovanligheter som blå mandelpotatis stått att finna i landet.

Även bland djuren finns gamla varianter som inte används i storskalig djurhållning. Helsingefår, Hedemor-ahöns och Fjällkor finns på gården. Dessa gamla raser är tåliga och klarar av de ofta kalla och snöiga vintrarna på finnskogen. Fjällkor och fjällnära kor trivs med magert bete, kan gå ute året om men ger inte lika stora mängder mjölk som en ”vanlig” mjölkko. Den mjölk de ger är däremot ovanligt lämpad att göra ost på. Familjen på Rikkenstorp håller kor för att hjälpa till att hålla markerna öppna, och för att vara självförsörjande på mejeriprodukter åtminstone under sommar och höst. Ambitionen är att kunna sälja mjölk till grannskapet. Förr i tiden höll man även grisar, getter och hästar på gården.

Någonting som dagens rikkenstorpare definitivt har gemensamt med gårdagens är att de är mångsysslare.

Förr var gårdens jordbrukare inblandade i skogsbruket, hade kolmila, var andelsägare i en hytta eller på annat sätt inblandade i gruvnäringen. Idag är de involverade i undervisning och forskning, de ger föreläsningar och gårdsvandringar, har ett gårdsmuseum och hyr ut stugor året om. Joel och hans far Nils erbjuder föreläsningar om bland annat hållbart jordbruk, Finnmarkens historia och Dan Anderson. Det finns även ett Finnmarksarkiv på gården, öppet för avtalade besök. Storstugan, lillstugan, ladugården och smedjan är ursprungliga byggnader på platsen, men där finns också ditflyttade hus från andra gårdar i trakten. Loftboden flyttades stock för stock från byn Torsberg för några år sedan. Pigboden kommer från Hinriksgården i Sjöandan och den har intressanta timringsdetaljer som är typiskt finska. Rökstugan (pörtet) kommer från Gullmossbacken. Joel framhäver dock att gården inte är ett museum, utan en levande finngård.

Många besökare kommer om sommaren för att se rökstugan, botanisera i den lilla gårdsbutiken, köpa glass på sommarcaféet, eller vandra på de utstakade kulturstigarna. Varje år får gården också internationella gäster i form av volontärer. Många kommer från organisationen World Wide Opportunities on Organic Farms (WWOOF), som ger intresserade möjlighet att lära sig mer om ekologisk odling, genom handgripligt arbete. Maria berättar att de har haft volontärer från bland annat Tyskland, USA, Belgien, Australien och Japan. Det har blivit många intressanta möten genom åren, både öga mot öga och digitalt. Idag har gårdsfolket kontakt med likasinnade över hela världen och gården är trots sitt geografiska läge inte särskilt isolerad. Den och dess innevånare har anpassat sig till sin tid, precis som de alltid gjort.

Förutsättningarna har ändrats genom historien och Rikkenstorp har följt med. Detta kanske är gårdens starkaste länk till det förflutna och till naturens kretslopp: kontinuitet genom förändring.

Läs mer på: www.rikkenstorp.se

FOTO: STRÖMSHOLMS KANAL

FOTO: STRÖMSHOLMS KANALS ARKIV

Strömsholms kanal från järntransporter till fritidsdröm

STRÖMSHOLMS KANAL STRÄCKER sig 11 mil mellan Smedjebackens hamn i norra Barken och Borgåsunds hamn vid Mälaren. Åker man hela sträckan har man klättrat 100 meter i höjdskillnad, passerat 14 sjöar och 26 stensatta slussar med portar av trä som öppnas och stängs för hand. Att åka hela sträckan tar tid, idag liksom förr.

Kanalen som ägs av Hallstahammar, Surahammar, Fagersta och Smedjebacken, har en kvinnlig vd, erfarna medarbetare i kanalbyggnadshytan, ett 20-tal slussvaktare på sommaren och fokus på turismutveckling i samverkan. Så har det inte alltid varit.

Invingningen för mer än 200 år sedan var pampig. Då hade bygget pågått i 20 år och var ett av dåtiden största infrastrukturprojekt. När kanalen var klar förbättrades möjligheterna radikalt att få ut järnet från Västerbergslagens och Västmanlands hyttor och bruk till Mälaren och vidare ut i världen. Som bonus blev det även ett flöde av varor in i området och kontakterna med omvärlden ökade.

Under mitten av 1800-talet var det dags för stor ombyggnad och förbättring eftersom trafiken ständigt växte. Ångbåtar, prämar och jakter var i trafik. Stångjärn och järntackor var stor del av godset men också varor av olika slag, och persontrafik. Man kunde resa från hamnen i Smedjebacken på morgonen och vara framme i Stock-

holm nästa dag på kvällen. Snabbt och enkelt på den tiden. Långsamt och avkopplande idag.

Under 1900-talets början vände det, järnväg och landsväg tog över transporterna och kanalen föll i glömska. Men inte helt. Kommunerna längs kanalen bildade så småningom en stiftelse för dess bevarande, en renovering kom igång. 1990 blev Strömsholms kanal dessutom byggnadsminnesförklarad.

Sveriges längsta byggnadsminne är idag en unik turistattraktion som flitigt används av båtfolk. Inte konstigt med tanke på det vackra landskapet, stillheten på kanalsträckorna och dramatiken vid slussarna. Slussningen går till på samma sätt som på 1700-talet, en upplevelse i sig.

Längs kanalen ligger dessutom besöksmålen på rad, hembygdsgårdar med trevliga kaffeserveringar, herrgårdar, bruk, gruvor och hyttor. Den som inte har egen båt kan hänga med på kyrkbåtsrodd eller ångbåtsstur. Det är bara att börja planera sin kanalresa.

Läs mer på:

www.stromsholmskanal.se

www.kyrkbat.weebly.com

www.barkensangbatar.se

www.ekomuseum.se

Uttersberg

historia och kreativitet i skön mix

UTTERSBERG LIGGER MITT i skogen bland sjöar och vattendrag en liten bit söder om Skinnskatteberg, ett gammalt bruksområde med rötter i 1500-talet. Bruket har varit i drift, förändrats och moderniserats under århundradenas lopp ända till andra världskrigets slut då det lades ner.

Bruksområdet är värt ett besök i sig, inte minst för den vackra naturen och vägen dit. Fortfarande finns minnesmärken kvar att se på platsen som ruiner av hytta, smedja, kvarn och herrgård.

Idag kommer folk hit för att se och uppleva konst. Den kände galleristen Astley Nyhlén flyttade 1977 hit sin verksamhet från Köping och därmed började platsen ta form av ett kulturcentrum med skapandet i fokus. Det gamla stationshuset blev galleri och fylldes med utställningar året om. Det livade upp den gamla bruksorten på nytt. I det före detta sådesmagasinet, som med varsam hand restaurerats, finns numera ett konstmuseum med både en permanent utställning av konstnären Ernst Neiz-

vestny på övervåningen och olika utställningar inlånade av museer eller samlare på mellanvåningen.

Vad vore ett konstcentrum utan ett kafé och en butik? På bottenvåningen stannar man gärna i Café Guldmisteln och så klart även i butiken med konst och konsthantverk som silversmide och keramik.

Mellan galleriet och museet, det som tidigare var stationshusets bangård, ligger en skulpturpark med verk av kända konstnärer.

Alldeles i närheten finns sedan några år tillbaka Grafikverkstan Godsmagasinet, en verkstad och en förening för verksamma konstnärer inom grafik, som drivs av konstnärsparet Lina Nordenström och Lars Nyberg. Hela området är som gjort för besökaren som vill berika sig och är ett levande bevis på att konst och kultur frodas mitt i Bergslagens vackra natur.

Läs mer på:
www.galleriastley.com

A photograph of a man with grey hair and glasses, wearing a plaid shirt, standing in a workshop. He is gesturing with his hands. In the background, there are large metal wheels, shelves filled with boxes and materials, and a window. The workshop has a rustic, wooden interior.

Grafik verkstan

Efter ett inspirerande besök på Galleri Astley en dag i våras strosade Anna Falkengren en stund i skulpturparken bort till Galleriet i det gamla stationshuset. På vägen tillbaka kom en man på cykel ikapp henne. Det var Lars Nyberg som tillsammans med Lina Nordenström driver Grafikverkstan Godsmagasinet i Uttersberg. Vilken tur man har ibland. Hon kunde komma med in.

GRAFIKVERKSTAN LIGGER ALLDELES intill Galleri Astley, som en naturlig del i det konstcentrum som Uttersberg är idag. Lars berättade om verksamheten medan Anna tog in stämningen och ögonen drogs till grafiska konstverk och grafikpressar. Efter hemkomsten tog hon kontakt med Lina som här berättar om hur det hela startade och om den både djupa och breda konstnärliga verksamhet de erbjuder.

”När vi flyttade till Uttersberg för drygt sju år sedan inledde vi genast arbetet med att renovera det gamla trämagasinet, som är i Galleri Astleys ägo, och omvandla det till en verkstad, Grafikverkstan Godsmagasinet. Vi fick fantastiskt stöd och god hjälp av Galleri Astley och många andra i byn, vilket var nödvändigt för att ro det

hela i land. Vi driver verkstan som en ideell förening. Målsättningen är att det ska gå runt ekonomiskt – helt utan vinstsyfte, naturligtvis. Successivt har verksamheten hittat sina former under de år som gått.

Syftet är att kunna erbjuda konstnärer som arbetar med grafik så bra arbetsförhållanden som möjligt, till så låga kostnader som möjligt, samtidigt som verkstan är vår egen dagliga arbetsplats och ateljé, där vi arbetar med vår egen konst. Vi arbetar med djuptryck (tornålsgravyr, kopparstick, collografi etc.) och med boktryck (linoleumsnitt, träsnitt, handsättning av texter). Utrustningen i verkstan kommer ifrån många olika håll, dels från verkstäder där vi tidigare har arbetet, men också från kommersiella tryckerier i regionen, som donerat gammal

utrustning. Det senaste tillskottet är en stor djuptryckspress av märket Krause, som tidigare stått i olika verkstäder i Stockholm, men nu senast kommer ifrån Falu Konstgrafiska Verkstad. Dess långa (ca 100 år!) och mycket intressanta historia inspirerade oss att instifta ett Krausestipendium, som delades ut för första gången i år. För att som gästkonstnär kunna komma hit och arbeta måste man behärska den utrustning vi har för att kunna arbeta självständigt. Vi har byggt en liten lägenhet i anslutning till verkstan, för de gäster som kommer. Hitills har vi haft besök från Irland, Kina, England, Tyskland och från olika delar av Sverige. I vissa fall stannar de bara några dagar i taget, i andra fall handlar det om månads-långa vistelser.

Regelbundet har vi också olika aktiviteter i verkstan som är öppna för allmänheten, som till exempel föredrag och demonstrationer av olika tekniker. Vi tar emot besök av konstföreningar och andra grupper, som vill lära sig

mer om vad grafik är. Vi arrangerar också seminarier och workshops, som fungerar som en form av vidareutbildning för konstnärer, samtidigt som de i vissa fall även är öppna för allmänheten.

Varje år har vi också firat Brödrostens Dag, som alltid infaller på Långfredagen. Då ställer vi fram Lars hela samling av brödrostar och bjuder in till eftermiddagste – en form av öppet hus, som brukar locka ofantligt många besökare. Till traditionerna hör också det årliga Oktoberseminariet, som under flera år har haft "boken som konstform" som tema. Sist men inte minst avslutar vi alltid året med adventsfirande, då man kan komma hit och trycka sina egna julkort eller julkappar".

Läs mer på:
www.grafikverkstan.se

Överst: Tryck av Lina Nordenström –
An M-story (translated into O), 2016.
 Höger: Lars och Lina med katten Laban
 utanför Grafikverkstan. Motsatta sidan:
 Tornålsgravyr, *Skugga* av Lars Nyberg.

Utställning i Maskinhuset sommaren 2015. Bland annat visades Mats Lodéns blå skulptur Katedral. FOTO: A FRYXELL PHOTOGRAPHY

Maskinhus blir konsthall

Maskinhuset utvändigt.

Motiv från Grängesberg.

Vykort över Grängesbergs gruvområde, 1940-tal.
BILDKÄLLA: AB FLYGTRAFIK/DALARNAS MUSEUM

MASKINHUSET PÅ GRÄNGESBERGS gruvområde är ett hus i mängden av de som använts för att hålla gruvan igång. Men det är ett speciellt hus. Diskret och harmoniskt byggt i funktisstil. I jämförelse med de höga lavarna intill är Maskinhuset ganska litet, men när man kommer in ja då slås man av höjden, ljuset och rymden i rummet.

Det är lätt att bli förundrad. Här inne är det stort. Många och höga fönster gör att dagsljuset bokstavligen väller in. Det är gott om plats och det har en bra inverkan på mig, det känns som en naturlig mötesplats.

Maskinhuset har varit en arbetsplats. Och det hörs på namnet att det handlat om maskiner. Här fanns olika funktioner samlade för gruvans drift, inte minst ett gigantiskt spel för hissar och pumpar. Det hade en central funktion för allt maskineri gruvan behövde från 1940-talet

let då det byggdes fram till 1990 då gruvan lades ner.

Sedan 2012 har Maskinhuset ett nytt uppdrag. Varje sommar öppnas dörrarna för den som vill uppleva den spännande kombinationen samtidskonst och industrihistoriskt arv. I år startas ett nytt och intressant samarbete upp mellan Ludvika kommun och Liljevalchs Hubb. Det senare är en arbetsplats, eller ett nav, för konstnärer och kreatörer som gör gemensamma utställningar och projekt. Sommaren 2016 intar därför en grupp svenska och internationella konstnärer från Liljevalchs Hubb Maskinhuset med en installation kallad Industrisemester. Utställningen kommer att ha ett pedagogiskt program som bjuder in besökaren i utställningen på ett nytt och aktivt sätt.

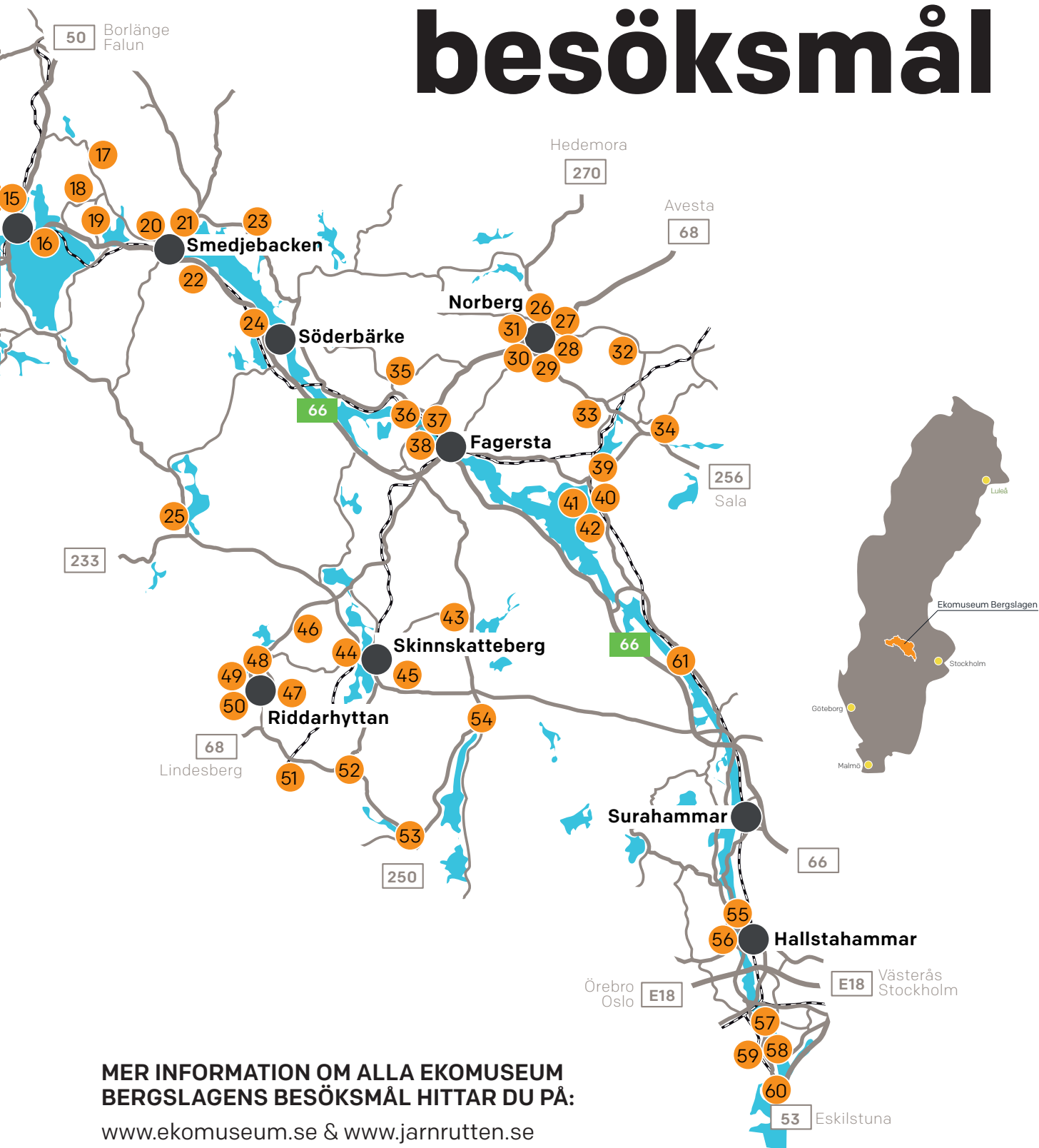
Industrisemester i Maskinhuset kan bli en upplevelse utöver det vanliga.

Ekomuseum

1. Mårtens & Kullens kyrkstigar
2. Nyhammars herrgård (stängt)
3. Grangärde kyrkby
4. Skattlösberg & Luossastugan
5. Gravendal
6. Strömsdal
7. Finngården Rikkenstorp
8. Bräntjärnstorpet
9. Cassels
10. Grängesbergs gruvområde
11. Lokmuseet
12. Stora Hagen
13. Klenshyttan
14. Lekobergs gruva
15. Hammarbacken
16. Ludvika gammalgård & gruvmuseum
17. Schisshyttans vandringsled
18. Stollbergs gruva
19. Flogbergets gruvor
20. Johan Ahlbäcks ateljé
21. Smedjebackens hamn & lokstall
22. Flatenbergs hytta
23. Stimmerbo & Torrbo bergsmansbyar
24. Söderbärke kyrkby & hembygdsgård
25. Malingsbo bruksmiljö
26. Thorshammars verkstad
27. Kärrgruvans gruvmiljö
28. ENJ & Järnvägen
29. Gamla Norberg & Engelbrekt
30. Nya Lapphyttan & Karlberg
31. Klackbergs gruvfält
32. Olsbenning & Lapphyttan
33. Högfors bruk
34. Landforsens hytta
35. Bråfors bergsmansby
36. Semlaområdet
37. Fagersta brukssamhälle
38. Västanforsområdet
39. Världsarvet Engelsbergs bruk
40. Stationssamhället Ängelsberg
41. Oljeön
42. Dunshammar
43. Ebba Brahes lusthus
44. Skinnskattebergs herrgårdsmiljö
45. Kolarbyn
46. Bastnäs gruvfält
47. Kopparverket
48. Lokstallet & KURJ
49. Lienshytte masugn
50. Röda jorden
51. Krampen
52. Uttersbergs bruksmiljö
53. Karmansbo bruksmiljö
54. Färna bruksmiljö
55. Skantzen
56. Trångforsområdet
57. Västerkvarn med kvarnmuseum
58. Strömsholms slott
59. Knytpunkten Strömsholm
60. Borgåsunds hamn
61. Strömsholms kanal

Bergslagens besöksmål

Mitt Smultronställe

Ekorådet

Ideella föreningar är en grundsten i Ekomuseum Bergslagen. Utsedda från föreningarna träffas i Ekorådet fem gånger per år och den viktiga funktionen är att vara rådgivande och kontaktyta mellan besöksmålen och ekomuseets utveckling. Här kommer några trevliga tips från Ekorådet.

Bertil Andersson, Gravendal

1. Den gamla bruksmiljön i Gravendal. Verksamheten där startade 1721 av Sebastian Grave och var igång ända till 1909. Idag kan man se en rekonstruerad räckhammare som drivs med vattenkraft, en renoverad spiksmedja och bakarstuga och ett litet labbi, där smederna vilade mellan arbetspassen. Ett antal trevliga vandringsleder vindlar runt bruket i vacker natur.
2. Säfsen är en gammal finnbygd så ett besök på hembygdsgården i Fredriksberg, samt Skifsens, där föreningen Skifsens vänner återskapar en finngård kan också rekommenderas.

“...en rekonstruerad räckhammare som drivs med vattenkraft, en renoverad spiksmedja och bakarstuga och ett litet labbi...”

Malin Andersson, Ängelsberg

Hela Engelsbergs bruk är fantastiskt, men vackrast och med mest historiekänsla tycker jag att smedjan är. Gulrappad, intill den lilla, men starkt brusande Snyttån som gav kraft till hammare och blåsmaskin, står den så vackert i herrgårdsparken och rymmer verktyg, smedens träskor och många skräp.

“Gulrappad, intill den lilla, men starkt brusande Snyttån...”

Karl-Åke Nordebring, Riddarhyttan

Mitt smultronställe är Röda Jorden. Platsen kan tyckas ligga mitt i urskogen fast ändå inte. Storskogen har lämnats kvar och mellan dess stammar finns rester av förhistoriska blästerugnar. Där gjorde våra förfäder sina första bruksföremål av järn av den järnhaltiga röda jorden som finns rikligt i området. Här finns dateringar 700 år f.Kr. Att bara vara här ger lugn och ro.

“Platsen kan tyckas ligga mitt i urskogen fastän ändå inte.”

Karl-Erik Nohrstedt, Söderbärke

Sveriges vackraste landsväg, nära Västerbergslagens i alla fall, den gamla landsvägen längs västra sidan av Norra Barken. Det är mitt smultronställe, som jag alltid visar för gäster.

Att köra bil går bra men en cykeltur rekommenderas och tar man sig hela vägen från Söderbärke till hamnen i Smedjebacken så har man samtidigt färdats längs sista etappen av Strömsholms kanal. Annars går det bra att avsluta eller vända vid Vanbo herrgård, kanske efter en lunch där.

“Att köra bil går bra men en cykeltur rekommenderas”

Anna-Karin Andersson, Mårtens & Kullens kyrkstigar

Ordförande i Ekorådet

Jag tycker om Mårtens och Kullens kyrkstig. Att få vandra mellan byar och njuta av vår fantastiska natur och kultur – det är värt mycket!

“Att få vandra mellan byar och njuta av vår fantastiska natur och kultur”

Hans Philip, Västervåla

1. Dunshammarmuseet är en favorit. Lite oansenligt, lite besvärligt att komma till, men berättar om livet här för drygt 1500 år sedan som också omfattade kontakter med fjärran länder. Dessutom en underbar plats för medhavt kaffe, kanske också för bad, meditation eller fågelskådning, allt efter årstid. Testa själv!
2. Skulpturparken och dess magiska miljö invid ån under de stora träden. Dammen med forsande vatten nedanför. Och med konstverk som växlar år från år. Ta en promenad och njut av stillhet och upplevelser!

“Dessutom en underbar plats för medhavt kaffe, kanske också för bad, meditation eller fågelskådning”

Johan Ahlbäck, Smedjebacken
AHLBÄCKDAGARNA 7-8 OKTOBER 2016
 "Kvinnor i arbetslivet och konsten"

Välkommen till årets Ahlbäckdagar!

Föredrag, konst, litteratur, utställning och utdelning av Ahlbäckpriset.
 medverkande bl.a. Jenny Wrangborg, Malin Ragnegård, Ulrika Mars.

Plats: Folkets Hus och MEKEN, Smedjebacken
Anmälan och information:
www.smedjebacken.se/upplevagora/johanahlbäckstiftelsen/ahlbäckdagarna
Kontakt: Marie Johansson, tel: 0240-66 02 86

[MEKEN]
 SMEDJEBACKEN

Print XL
 23 juni - 21 augusti 2016

www.mekensmedjebacken.se

FLOGBERGETS GRUVA
 Öppet dagligen:
 25 juni – 14 augusti, samt
 20, 21 och 27, 28 augusti.
 Kl 13.00: guidad tur (på
 måndagar för barn).
 Gruvstugans café öppet.
 Dramatiserad visning av gruvan:
 7 och 21 juli samt 4 augusti.

FLATENBERGS HYTTA
 Visning av hyttan:
 onsdagarna 6, 13, 20 och 27 juli
 Tid: kl 13.00.

Läs mer:
www.visitsodradalarna.se

Werner Aspenströmbiblioteket
 ÖPPET JUNI-JULI-AUGUSTI:
 måndag till fredag 11-17
 Malmgatan 4, Smedjebacken

Söderbärke bibliotek
 ÖPPET JUNI-JULI-AUGUSTI:
 måndagar, onsdagar 12-18
 fredagar 12-15
 Kyrkskolan, Klockarvaägen 5,
 Söderbärke

Välkommen att uppleva NORBERG

Historierikt - Attraktivt - Kreativt
Låt Dig överraskas alla årstider !

*Natur- och Kulturmiljöer av Riksintresse
Matserveringar med olika menyer
Byvandring Konditorier Mysiga butiker
Många former av boende Konsthantverk
Hembygdsgården Karlberg Besökscentrum
Elvisbod Ankrace Graffitiväggar
Bergslagens Medeltidsmuseum
Utställningar vid Klackberg, Gruvmuséet,
Polhemshjulet och Nya Lapphyttan
Medeltida järnframställning*

*Olaus Magnus Naturspår
Aktiviteter i Kärrgruveparken
Norbergs Marknad
Engelbrektslopp: skidor,
cykel och löpstaft
Sommarrälsbuss till
Engelsbergs Bruk*

*Konstsnö med
lång säsong*

m.m

Information: www.norberg.se 0223 - 291 30 290 30

Årets Företagarkommun 2012

Årets Industriminne 2013

Världsarv, olja och hembygdsgård

Världsarvet Engelsbergs bruk räknas som ett av världens främsta industriminnen. Under en guidad visning får man bl a komma in i mulltimmerhyttan där vattenhjulet sätts igång.
*Visningstid: ca 1,5 tim.
Dagliga visningar sommartid.*

Oljeön, världens äldsta bevarade oljeraffinaderi, ligger i Ängelsberg. Härifrån fick de svenska hushållen och industrin såväl smörjoljor som fotogen under 50 års tid.
*Visningstid: ca 1,5 tim.
Dagliga visningar sommartid.*

Västanfors hembygdsgård ligger i Fagersta, ca 15 km från Ängelsberg, med ett naturskönt läge vid en av slussarna i Strömsholms kanal. Här finns en gammaldags handelsbod med utställningar och försäljning av presentartiklar. På området finns även kaffestuga, keramikverkstad och flera museistugor.

Välkommen!

Fagersta Turism
737 80 Fagersta
Tel 0223-131 00
turism@fagersta.se
www.fagersta.se/turism

Fantastiska finnmarker, betagande bergslag och mysiga miljöer!

Gravendals räckhammare • [Dan Anderssonveckan](#) • Strömsdal • [Cassels konserthus](#) • Finngården Rikkenstorp • Guidning av Klenshyttan [Lokmuséet](#) • Mårtens och Kullens kyrkstigar • [Ludvika gammalgård](#) • Arbetarbostaden i Stora Hagen • [Luossastugan](#) och [Finngammalgården](#) • Bräntjärnstorpet • Lekombergas gruvområde • Konst i [Maskinhuset](#) och [Magasinet](#) • Mojsen gruvcentrum • Grangärde kyrkby • Muséet och musiken på [Hammarbacken](#)

0240-860 00 • [ludvika.se](#) • [ekomuseum.se](#) • [visitsodradalarna.se](#)

Det händer i Skinnskatteberg sommaren 2016

6 juni	Karmansbo marknad
18 juni	Pelargondag i Kafé Bockhammar vid Ebba Brahes lusthus
29 juni	Invigning av nytt vattenhjul i Karmansbo smedja
2 juli	Järnets Dag i Karmansbo smedja
15-17 juli	Kulturdagarna i Hed
30-31 juli	Baggbrodagarna
7 augusti	Röda Jordens dag, Riddarhyttan
10-11 augusti	Guidning av Backens torp, Riddarhyttan
12-13 augusti	Riddarhytte marknad
21 augusti	Kolardagen i Kolarbyn
Onsdagar, juli	Guidning av Lienshyttan, Riddarhyttan
Lör-sön i juli	Kafé och underhållning vid Skinnskattebergs Hembygdsgård

Mer information: Skinnskattebergs kommun, tel 0222-45000
[www.skinnskatteberg.se](#)

Dalarnas museum

Tel 023-666 55 00. Stigareg 2-4, Falun
Fri entré. Öppettider: lör-mån 12-17, tis fre 10-17

1 sep - 30 apr har vi kvällsöppet på ons till kl 19.00

DÄR DÅTID MÖTER FRAMTID OCH ALLT DÄREMELLAN

Ett besök på Västmanlands läns museum är roligt både för dig som är stor och för dig som är lite mindre. Kom och upplev våra interaktiva och lekfulla utställningar om Västmanlands historia från forntiden och framåt.

Aktuella och kommande utställningar: När då var nu - forntidens folk och fä • När då var nu - medeltidens makt och människor • När då var nu - den nya tidens ordning och reda • 100 år på två hjul • Bilder i beslag

Läs mer på www.vastmanlandslansmuseum.se

Fri entré
Karlsgatan 2, Västerås • 021-39 32 22
3 minuter från Västerås centralstation

